

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 371.132:377.8

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ ДО РОБОТИ В НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ КОМПЕНСУЮЧОГО ТИПУ

Лариса Малинович

*Педагогічний коледж
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул.Туган-Барановського, 7, 79000 Львів, Україна*

Реформування структури і змісту загальної і корекційної освіти призвело до загострення проблеми її кадрового забезпечення. Підготовка випускників ВНЗ до роботи в навчально-освітніх закладах компенсуючого типу потребує змін у зв'язку із запровадженням інтегрованого навчання неповносправних дітей. Головне завдання викладачів педагогічних факультетів полягає у формуванні психологічної готовності майбутніх фахівців до роботи з дітьми, що мають певні особливості розвитку.

Ключові слова: корекційне навчання, реабілітація, соціальна інтеграція, діти з особливими потребами, толерантність.

Упродовж останнього десятиріччя у розвинених країнах Європи простежується посилена увага до дітей з особливими потребами, активно відбуваються процеси їхньої інтеграції в загальний соціум. Організація корекційної освіти в Україні, зорієнтованої на особливості розвитку дитини, передбачає комплексну медико-психолого-педагогічну, трудову і соціальну реабілітацію дітей упродовж всього періоду навчання й інтеграцію їх у наше сьогодення.

Для цього в Україні створено диференційовану мережу освітніх закладів компенсуючого типу (386 одиниць з контингентом понад 60 тис. дітей-школярів, 45 тис. дітей дошкільного віку). Специфіка навчальної діяльності дітей з особливими потребами потребує внесення суттєвих коректив до змісту, структури та організації навчально-виховної роботи. Але "як би добре не був організований навчально-виховний процес у школі-інтернаті, розвиток дитини відбувається у вузькому, обмеженому колі шкільного колективу, замкненому світові, де все пристосоване до дефекту, усе фіксує увагу на тілесній ваді, посилює ізоляваність, сепаратизм і не вводить у справжнє життя. Внаслідок штучної ізоляції дітей, відриву їх від сім'ї і здорових ровесників формується особистість, яка не впевнена у собі, у

власних силах і можливостях, не підготовлена до інтеграції в суспільство” [1].

Статистичні дані свідчать, що в Україні налічується понад 110 тис. дітей з особливими потребами, з яких лише 55 % навчаються в освітніх закладах компенсуючого типу. Решта дітей навчається стихійно в умовах загальноосвітньої школи, перебуває на недосконалій домашній програмі і залишається взагалі без навчання.

Тому останні роки в Україні почав поширюватися експеримент “залучення” (інклюзії) дітей з особливими потребами в загальноосвітні заклади. На сьогодні 1236 дітей з особливими потребами зараховані до звичайних груп та початкових класів.

Україна перебуває на початку шляху розроблення та втілення в життя інклюзивної програми, яка б і надалі сприяла гуманізації всього суспільства. Особливого значення набуває її орієнтація не на дефект, а на “потенціальні можливості дітей з особливими потребами і їхню інтеграцію в суспільство”[2].

Реформування системи спеціальної освіти потребує підготовки нової генерації педагогів, які б мали сформовані якісно нові гуманістичні почуття до дітей з особливими потребами, володіли б необхідним обсягом знань і умінь як для роботи в традиційній системі закладів компенсуючого типу, так і в умовах експериментальної інклюзивної системи навчання.

Підготовка педагогічних працівників є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики “...де держава забезпечує прогнозування державних потреб у педагогічних і науково-педагогічних кадрах” (Національна доктрина розвитку освіти України XXI ст.). Підготовка вчителя третього тисячоліття – вчителя–гуманіста, експериментатора, дослідника-новатора програми інклюзивного навчання, фахівця високої кваліфікації є недостатньо спрогнозована сучасними науковцями загальної і корекційної педагогіки. Особистості вчителя приділяли увагу такі видатні педагоги-вчені, як В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Русова. На особливості психологічної готовності до роботи з першокласниками вказувала О.Проскура, роботу педагогів у класах чи групах “залучення” вивчали Л. Вавіна, В. Ремажевська, Л. Борщевська, а от питання психологічної готовності вчителів до роботи в освітніх закладах компенсуючого типу практично не досліджувалося через новизну проблеми.

Вважається, що педагоги інклюзивних класів повинні мати спеціальну підготовку. До її змісту має входити: ознайомлення з психофізичними особливостями дітей з вадами розвитку та врахування цих особливостей у навчально-виховному процесі, обізнаність зі спеціальними методами і прийомами навчання, доступними технічними і дидактичними засобами

навчання, ергономічними нормами і вимогами до організації і здійснення процесу їхнього навчання [2].

Проблему психологічної готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи в інклюзивних класах досліджувала Н. Дятленко, С. Єфімова – старші викладачі кафедри психології та педагогіки Київського міжрегіонального інституту ім. Б. Грінченка і Львівського інституту післядипломної освіти. За результатами досліджень, лише 7,5 % педагогів вважають, що діти з особливостями розвитку повинні навчатися лише в закладах закритого типу. 60 % вважають, що діти повинні навчатися в спеціалізованих освітніх закладах. У майбутніх спеціалістів простежувався низький відсоток самовідчуття щодо своєї готовності працювати в інклюзивних класах – 7,5 %, що свідчить про проблемність факту інтеграції [3]. Причинами слід вважати недостатнє матеріальне забезпечення навчально-виховного процесу і низький рівень оплати педагога, відсутність нормативно-правової бази і брак теоретичних знань про особливості розвитку психічних процесів, потенціальні можливості дітей з вадами розвитку, відсутність взаємозв'язку між фахівцями, наступності в їхній роботі, недостатню кількість методичної літератури, відсутність індивідуальних програм. Серед чинників, які опосередковують психологічну готовність педагогів до роботи в інклюзивних класах є такі: зневіра в правильності обраної професії, оплата якої є нижчою за прожитковий мінімум, прийнятий у державі найтриваліший робочий день, переповнені групи і класи.

“Будь-які інновації у сфері діяльності сприймаються педагогами негативно, як додатковий тягар. Ймовірно, за умови якнайшвидшого втручання держави для підняття престижу професії педагога дошкільного навчального закладу чи школи, факти, що гальмують процес інклюзії, зникнуть і експеримент впроваджуватиметься швидкими темпами. Бути учасником процесу залучення – престижно і відповідально” [5].

Старший викладач Інституту післядипломної освіти С.Єфімова зазначає: “Педагоги класів залучення повинні мати високий рівень розвитку емпатії до дитини з особливими потребами, бо чуйне і доброзичливе ставлення з боку тих, хто є довкола, зводять до мінімуму наслідки розладів, що трапляються у дітей” [5]. Основним визначальним моральним принципом дії є віра в успіх дитини. Деякою мірою готовність вчителя працювати з дитиною з особливими потребами в загальноосвітній школі можна порівняти з питанням готовності дитини до школи. Адже подальша успішність дитини залежить від ступеня функціональної, емоційної, вольової і психологічної готовності дитини до навчання. Так і в ситуації з учителем – чим більше він буде готовим прийняти дитину з особливими потребами, тим успішнішим буде її перебування в школі у звичайному класі” [5].

Кадрове забезпечення – вихідна успіху інтегрованого навчання, – стверджують науковці Інституту спеціальної педагогіки АПН України – В. Засенко, Л. Вавіна, А. Колупаєва [3]. “Головним виконавцем реформи спеціальної освіти є вчитель, завдання якого полягає у наданні учням такого рівня освіченості, що стане достатнім для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві. З огляду на завдання освітньої реформи робота вчителя школи компенсуючого типу, порівняно з роботою педагога масової, має певні особливості. Так, вчитель-дефектолог працює зі специфічним контингентом. Якщо в масових школах до учнів ставлять загальні вимоги і лише окремі з них потребують індивідуального підходу, то робота вчителя школи компенсуючого типу пов’язана зі значними труднощами через особливості психофізичного розвитку дітей з особливими потребами. Освітні заклади компенсуючого типу – це специфічні навчальні заклади, де основне навантаження щодо навчання і виховання учнів лягає на плечі вчителя” [4]. Тому підготовка кваліфікованого педагога – основна проблема сучасної системи освіти. Важливо, щоб сьогоднішні випускники педагогічних факультетів були готовими до зустрічі в класах дітей з вадами розвитку. Труднощі полягають у тому, що до сьогодні жоден вищий навчальний заклад в Україні не проводить такої підготовки, оскільки цей напрям є принципово новим у нашій державі.

Основні перешкоди, які трапляються на шляху інтеграції дітей з особливостями розвитку в здорове суспільство, – це насамперед “...негативне ставлення (близько 60 % опитаних) вчителів до самого процесу залучення” [5]. Причинами, які висувають дослідники, можуть бути недостатні знання про проблеми розвитку, а також небажання докладати надмірних зусиль, яких потребує ця діяльність.

Опитані висловили думки про те, що “...вчитель має бути внутрішньо готовий, свідомий усіх труднощів. Позитивне ставлення вчителя – це один з найважливіших чинників успіху програми інтеграції. Учителі, зацікавлені в цій роботі, відкритіші для контактів з батьками, адміністрацією, персоналом. У тих педагогів, які обізнані з методикою реалізації програми дошкільної чи шкільної інтеграції, формується навичка ефективного вирішення проблеми, враховуючи потенціал кожної дитини, незалежно від відсутності чи наявності у неї проблеми в розвитку.” Ефективність інтегрованого навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку може бути забезпечена за умови психологічної готовності масової школи прийняти таких учнів, а суспільства – випускників” [4].

Ще в 1999 році на Форумі Освітніх Ініціатив Львівською держадміністрацією було запропоновано реформування освітньої системи з п’яти напрямків, серед яких були “Реформування системи спеціальної освіти” і “Запровадження інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в

загальноосвітніх школах”. Сьогодні можна зазначити помітні досягнення щодо їхнього вирішення. В області функціонує добре налагоджена мережа освітніх закладів компенсуючого типу для всіх категорій дітей з особливими потребами (19 шкіл–інтернатів), працюють дошкільні заклади компенсуючого типу та окремі групи в загальноосвітніх дошкільних закладах (120). У Львові існує низка новаторських закладів освіти, два з яких мають статус експериментальних майданчиків АПН України і беруть участь у Всеукраїнському експерименті з питань інтегрованого навчання дітей з особливими потребами. Назріла проблема в забезпеченні нововідкритих закладів компенсуючого типу кваліфікованими працівниками.

Формування психологічної готовності до роботи в закладах компенсуючого типу проводиться активно серед студентів спеціальності “Соціальний педагог” Педагогічного коледжу ЛНУ імені Івана Франка. Вивчення низки предметів не лише дає знання про етіологію порушень психомоторного розвитку у дітей, особливості корекційної роботи, а й формує необхідні практичні уміння і навички роботи з ними. Навчальним планом передбачено вивчення предметів “Патопсихологія з основами дефектології”, “Методика роботи з дітьми-інвалідами”, “Сурдопедагогіка” та педагогічна практика в закладах компенсуючого типу. Студентам пропонуються різні форми подання матеріалу: лекції, лабораторно–практичні заняття в реабілітаційних центрах, школах–інтернатах, дошкільних закладах компенсуючого типу, семінари, інтегровані уроки зі студентами інших факультетів та ВНЗ, що готують спеціалістів суміжних спеціальностей (соціальний працівник, психолог, вихователь логопедичних груп, медсестра–лаборант). У структуру уроків включають перегляд відеосюжетів, прослуховування аудіозаписів бесід з особами, що мають вади розвитку, зустрічі з педагогами закладів компенсуючого типу, фахівцями корекційної педагогіки медичних закладів і загальноосвітніх закладів, де розпочався експеримент “інтеграції” дітей з вадами розвитку в загальний соціум. Викладачі мають достатній теоретичний об’єм знань та сформовані практичні уміння і навички з організації корекційно-компенсаторного процесу окремих категорій осіб з вадами розвитку, практичний досвід роботи в освітніх, медичних закладах компенсуючого типу. Щоб сформувати психологічну готовність до роботи з неповносправними, до проведення занять залучалися спеціалісти-інваліди, студенти-інваліди випускних курсів ВНЗ, які готують спеціалістів, котрі працюють з особами, що мають вади розвитку. Це нововведення найбільше сприяло витісненню зі свідомості студентів старих стереотипів щодо людей з вадами розвитку, їхніх можливостей, обмежень, проблем. Сприятливим вважається також факт навчання в Педагогічному коледжі студентів-інвалідів на різних факультетах: “Соціальна педагогіка”, “Музичне виховання”, які своїми досягненнями в навчанні руйнують

негативні упередження, що все ще мають місце в нашому суспільстві, серед студентів коледжу, зокрема.

Щоб виявити рівень психологічної готовності випускників до роботи в закладах компенсуючого типу, нами було проведено дослідження серед груп студентів спеціальності “Дошкільне виховання” – 90 осіб, “Соціальний педагог” – 50 осіб, “Вчитель початкових класів” – 50 осіб. Реципієнтам було запропоновано шість питань: Що Ви знаєте про заклади компенсуючого типу, про дітей з особливими потребами? Який досвід контактів у Вас є? Яке Ваше ставлення до дітей з вадами розвитку? Де Вони можуть навчатися (на Вашу думку)? Як Ви ставитеся до процесу залучення? Чи працювали б Ви в такому класі?

В результаті, у 90 % опитаних було виявлено гуманне ставлення до дітей з особливими потребами, співчуття, що свідчить про високий рівень емпатії. Більше 50 % студентів відділення “Соціальний педагог” виявили бажання спробувати попрацювати в класах інклюзії, 10 % їхніх однокурсників відмовлялися від участі в експерименті, демонстрували своє упереджене ставлення до дітей з особливими потребами.

Студенти інших відділень (75 %) стверджували, що ніколи не мали змоги контактувати з дітьми з особливими потребами, не читали спеціальної літературою про їхні особливості розвитку. В 5 % відповідей засвідчено не лише теоретичні прогнози з позитивних ймовірних контактів, а й висловлено думки про основні труднощі, які трапляються в житті і навчанні. Це свідчить про високу громадянську зрілість, яка сформувалася в результаті тривалих контактів з неповносправними особами. У інших опитуваних можна було прослідкувати певний негативний стереотип щодо дітей з особливими потребами, демонстрування боязні щодо майбутніх контактів, відсутність толерантності, упереджене ставлення до дітей з вадами розвитку, як “дітей недорозвинутих”, “другосортних”, “зайвих” у суспільстві, незважаючи на те, що майбутня їхня професія соціального педагога в більшості випадків буде полягати в контактах саме з цією категорією осіб чи членами їхніх родин. Незначна кількість студентів вважає, що діти можуть вчитися лише в спеціальних закладах; вони відкидають думку про спробу їхньої інтеграції і не виявляють бажання працювати в класах “залучення”. Ймовірними причинами таких відповідей є брак інформації про людей з відхиленнями у розвитку, які тривалий час жили в обмеженому соціумі. Вони жили поруч з нами, але не разом з нами. Це ізолювало їх від навколишнього світу. Сьогодні прийшов час розбудови демократичної освіти – “освіти без упереджень і стереотипів” щодо осіб з особливими потребами. Тому готувати кадри до роботи з ними слід розпочати вже сьогодні.

З вищесказаного можна зробити висновок, що ставлення до осіб з вадами розвитку є гуманним, але непродуктивним. Особи з порушенням

розвитку потребують не лише співчуття, а й допомоги стати повноправними членами суспільства, мати змогу повністю соціалізуватися в наше сьогодення. Щоб сформувати в студентів коледжу психологічну готовність до роботи в закладах освіти компенсуючого типу слід дотримуватися системності і наступності в роботі. Початкові теоретичні знання, практичні уміння і навички роботи студенти можуть здобути, вивчаючи відповідний спецкурс, маючи нагоду працювати безпосередньо з дітьми під час педагогічної практики, контактувати з фахівцями закладів компенсуючого типу, батьками дітей. Доцільно також здійснювати професійний відбір до обраної спеціальності за допомогою профорієнтації.

Дотримуючись цих умов, педагоги матимуть змогу сформувати належну систему знань, умінь і навичок у студента, який має нахили до педагогічної роботи, зокрема, до роботи з дітьми з особливими потребами.

1. *Виготский Л. С.* Собр. соч. М., 1983. Т.4.
2. *Єрмаков І.* Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. К., 2000 .
3. Підготовка та перепідготовка педагогів до роботи в інклюзивних класах // Кроки до демократичної освіти. К., 2002 .
4. *Проскура О.* Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. К., 1988.
5. *Ремажєвська В.* Практичні поради педагогу загальноосвітньої масової школи за наявності в класі дитини з проблемами зору // Дефектологія. 2002. № 4.
6. *Vavina L.* Integration of children with visual disorders in Ukraine // European newsletter. UK., 2002. №4.

FORMING COLLEGE STUDENTS' PSYCHOLOGICAL READINESS TO WORK IN EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF COMPENSATING TYPE

Larysa Malynovych

*Pedagogical College of Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovs'koho Str. 7, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

Reforming changes in the structure and content of general and corrective education brought about problems of educational cadres' preparation. The training of college students for the work in educational establishments of compensating

type requires changes as the integrated education of children with special needs is being developed. The main task of pedagogical departments' teachers is to form psychological readiness of future specialists to work with children whose physical and psychological development has special peculiarities.

Key words: corrective education, rehabilitation, social integration, children with special needs, tolerance.

Стаття надійшла до редколегії 27.01.2003
Прийнята до друку 18.06.2003